

Wojciech Cabak

wojciech.cabak@gmail.com

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

<https://ror.org/0583g9182>

Analiza formy kanonicznej w kontekście małżeństwa mieszanego

W ostatnich dziesięcioleciach Kościół katolicki odnotowuje wzrastającą liczbę małżeństw międzywyznaniowych. Pokazuje to przeprowadzona przez Tomasza Rozkruta analiza danych zawartych w *Annuario Statistico Ecclesiae*, na podstawie której można stwierdzić, że w przybliżeniu co dziesiąte małżeństwo zawierane w Kościele katolickim to małżeństwo mieszane¹. W dużej mierze decydują o tym czynniki społeczno-ekonomiczne oraz kulturowo-etnograficzne. Należy również wziąć pod uwagę zjawisko powszechnej migracji ludności, która w poszukiwaniu środków do życia, wolności czy wykształcenia wybiera emigrację. Także do naszej ojczyzny przybywają ludzie różnych kultur i religii z całego świata. W takich okolicznościach jednym z ważkich tematów, w dobie wszechobecnego pluralizmu kulturowo-religijnego, jest zagadnienie dotyczące małżeństw mieszanych.

Kodeks Jana Pawła II w kan. 1124 definiuje małżeństwo mieszane (*matrimonium mixtum*)². Jest to małżeństwo pomiędzy dwiema osobami ochrzczonymi, z których jedna należy do Kościoła katolickiego lub po chrzcie została do niego

1 Por. T. Rozkrut, *Małżeństwo mieszane w pluralistycznym społeczeństwie. Zagadnienia prawno-duszpasterskie*, w: *Emigracja wyzwaniem duszpasterskim dla Kościoła w Polsce*, red. M. Zając, Lublin 2009, s. 111.

2 Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 r. Zaktualizowany przekład na język polski,

przyjęta³, druga natomiast przynależy do Kościoła lub Wspólnoty kościelnej niemającej pełnej łączności z Kościołem katolickim⁴. Przez członków Kościoła lub Wspólnoty kościelnej niemającej pełnej łączności z Kościołem katolickim należy rozumieć osoby należące do Kościołów lub wspólnot protestanckich⁵, a także do Kościołów wschodnich, które utraciły jedność z Rzymem⁶. Warunkiem jest, aby zachowywały wiarę w Chrystusa i przyjmowały Pismo Święte jako słowo Boże.

Pogłębiona refleksja nad małżeństwem mieszanym obejmuje różne dziedziny działalności kościelnej, jak duszpasterstwo przedmałżeńskie, dialog ekumeniczny czy celebrowanie liturgiczne. Przede wszystkim jednak jest to zagadnienie, które należy rozpatrywać w świetle prawa kanonicznego. Nie sposób omówić wszystkich przepisów regulujących tę instytucję. W poniższym studium zajmujemy się analizą formy kanonicznej w kontekście małżeństwa mieszanego.

Na początku niniejszego opracowania, w celu dokładniejszego wyjaśnienia, czym jest forma prawna Kościoła katolickiego, będą zaprezentowane wstępne informacje historyczne. Następnie przeanalizowane zostaną treści związane z formą zwyczajną i nadzwyczajną zawarcia małżeństwa w oparciu o przepisy kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku. Ostatnim elementem będzie analiza kan. 1127 KPK oraz zagadnień, które się z nim ściśle łączą.

zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Poznań 2022 [dalej: KPK]. Por. *Kodeks kanonów Kościołów wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, Lublin 2002, kan. 813.

3 Chodzi o chrzest przyjęty poza Kościołem katolickim.

4 „Małżeństwo między dwiema osobami ochrzczonej, z których jedna została ochrzczona w Kościele katolickim lub po chrzcie została do niego przyjęta, druga zaś należy do Kościoła lub Wspólnoty kościelnej niemającej pełnej łączności z Kościołem katolickim, jest zabronione bez wyraźnego zezwolenia kompetentnej władzy kościelnej” (KPK, kan. 1124). Przed nowelizacją, której dokonał papież Benedykt XVI na mocy motu proprio *Omnia in mentem* z dnia 26 października 2009 roku, kanon ten miał następującą treść: „Małżeństwo między dwiema osobami ochrzczonej, z których jedna została ochrzczona w Kościele katolickim lub po chrzcie została do niego przyjęta i formalnym aktem od niego się nie odłączyła, druga zaś należy do Kościoła lub wspólnoty kościelnej nie mającej pełnej łączności z Kościołem katolickim, jest zabronione bez wyraźnego zezwolenia kompetentnej władzy”.

5 Są to np. Kościoły reformowane: luterkański, kalwiński, anglikański; Kościoły wolne: waldensów, baptystów, metodystów, kongregacjonistów, kwakrów. Por. P. Gajda, *Prawo małżeńskie Kościoła katolickiego*, Tarnów 2013, s. 198.

6 Na przykład Kościół prawosławny.

Forma kanoniczna w zarysie historycznym

Początków formy kanonicznej można dopatrywać się w prawie rzymskim. Wśród różnych zależności, jakie regulowali Rzymianie, były również stosunki małżeńskie i rodzinne. Określili także rodzaje i sposoby zawierania małżeństw. Wyróżniano dwa typy: pierwszy – *matrimonium cum manu*, które charakteryzowało się władzą męża nad swoją żoną, oraz drugi – *matrimonium sine manu*, w którym mąż nie sprawował władzy nad żoną. W drugim przypadku żona zachowywała swobodniejszą pozycję, nie wchodząc do rodziny agnacyjnej małżonka⁷. Co istotne, małżeństwo *cum manu* można było zawrzeć za pomocą jednego z trzech aktów prawnych: *confarreatio*, *coemptio* i *usus*. Zawarcie małżeństwa *sine manu* dokonywało się przez wprowadzenie żony do domu męża. Opierało się to na zasadzie: *consensus facit nuptias*. Do ważności małżeństwa nie wymagano jego dopełnienia⁸.

Kształtowanie się formy kanonicznej było bardzo długim i złożonym procesem, jaki zachodził na przestrzeni wieków. Nie można do końca stwierdzić, że dokonywał się on w jednakowy sposób na Wschodzie, jak i na Zachodzie. Katolickie Kościoły wschodnie aż do 1949 roku nie miały ujednoliconej dyscypliny kościelnej w tym względzie. Niektóre z nich zaadaptowały formę łacińską, która została zatwierdzona na soborze trydenckim⁹. Początki formy kanonicznej można odnaleźć w ustaleniach ojców Kościoła. Święty Ignacy Antiocheński w liście do Polikarpa pisze o tym, że małżeństwa winny być zawierane w Kościele za wiedzą i zgodą władzy duchownej¹⁰. Normy te były przedmiotem rozważań pierwszych synodów i soborów. W większości dokumentów jest mowa o tym, że do zawarcia małżeństwa wymagane było kapłańskie błogosławieństwo¹¹. W środowiskach chrześcijańskich istniało powszechne przeświadczenie o konieczności błogosławieństwa świętego szafarza do ważności małżeńskiego przymierza. Zrozumiałe jest zatem, że bierna obecność kapłana była niewystarczająca, gdyż nie przynosiła sakramentalnej wartości. Nawet niektórzy władcy świeccy deklarowali nieważność tych małżeństw,

7 Por. K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 2000, s. 224.

8 Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Prawo małżeńskie*, t. 3, Olsztyn 1984, s. 174.

9 Por. M. Pal, *Mixed marriages in the canonical legislation: A brief survey*, „Iura Orientalia” 3 (2007), s. 132.

10 Por. P. Gajda, *Prawo małżeńskie*, s. 159.

11 Por. M. Pal, *Mixed marriages*, s. 133.

które nie zostały zawarte w czasie publicznej celebracji z uczestnictwem kapłana. Taka praktyka została utrzymana do tej pory, czy to w katolickich, czy niekatolickich Kościołach wschodnich. Inne świadectwa podają, że oprócz błogosławieństwa kapłana do ważności małżeńskiego kontraktu wymagany był dokument podpisany przez trzech świadków lub obecność przyjaciół przy zawarciu małżeństwa¹².

W średniowieczu synody nakazywały w swoich uchwałach, aby nowożeńcy zachowywali formę publiczną, związaną z kapłańskim błogosławieństwem. Osoby, które się z tego nie wywiązywały, upominano i grożono im karami¹³. W Kościele łacińskim zaczęto stosować zwyczaj germański, według którego przyszli małżonkowie zatrzymywali się przed drzwiami kościoła i odpowiadali na pytania dotyczące zgody na zawarcie małżeństwa, po czym wprowadzano ich do środka, gdzie otrzymywali błogosławieństwo kapłana i brali udział w Eucharystii¹⁴.

Potajemne zawieranie małżeństw stanowiło poważny problem dla Kościoła. Ciągłe wzrastała liczba małżeństw tajnych (*matrimonium clandestinum*). Potrzebne było zatem odpowiednie prawodawstwo kościelne, które skutecznie mogłoby rozwiązać te trudności. Problemem tym zajął się Sobór Laterański IV (1215), wprowadzając zapowiedzi przedślubne. Trzeba jednak stwierdzić, że dopiero orzeczenia Soboru Trydenckiego w tej kwestii stały się przełomowe. W dekrete *Tametsi* z 11 listopada 1563 roku sobór postanowił, że ważne są tylko te małżeństwa, które zostały zawarte w obecności proboszcza i przynajmniej dwóch świadków¹⁵. Prawo soborowe zawierało wiele nieścisłości, gdyż nie precyzowało m.in. o jakim proboszcza chodzi, czy własnego z władzą personalną czy tylko z władzą terytorialną. Inne trudności powstały w związku z tym, że dekret nie został wszędzie ogłoszony. Powodowało to dezorientację, gdyż nie było pewności, czy ma obowiązywać również w miejscach, w których go nie ogłoszono¹⁶. Narastające wątpliwości wyjaśniła dopiero Kongregacja soboru dekretem *Ne temere* w 1908 roku. Nie wszystko jednak nadal pozostało jasne. Uściślenia formy kanonicznej zwyczajnej i nadzwyczajnej dokonał kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku. Co ważne, forma prawna ustalona w tymże kodeksie stała się obowiązująca dla całego Kościoła łacińskiego.

12 Por. M. Pal, *Mixed marriages*, s. 133.

13 Por. W. Góralski, *Małżeństwo kanoniczne*, Warszawa 2011, s. 310.

14 Por. W. Góralski, *Małżeństwo kanoniczne*, s. 310.

15 Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne*, s. 175.

16 Por. W. Góralski, *Małżeństwo kanoniczne*, s. 250.

W późniejszym czasie została zmodyfikowana przez papieża Piusa XII i prawo *Vaticanum II*¹⁷. Z całą pewnością normy prawne w kwestii formy kanonicznej, które wprowadził kodeks Pio-Benedyktyński, stały się fundamentalne dla przyszłego prawodawstwa kościelnego.

W Polsce publiczne zawieranie małżeństw wobec kapłana zaczyna obowiązywać od wydania w 1197 roku przez legata papieskiego, kardynała Piotra z Kapui, nakazu przyjmowania umowy małżeńskiej *in facie Ecclesiae*¹⁸. Inni legaci papiescy, którzy przybyli na ziemię polskie, również przypominali o obowiązku zachowania formy prawnej. Dekret *Tametsi* został ogłoszony za panowania Zygmunta Augusta. Zatwierdzenie wszystkich uchwał soborowych przyjął Synod Piotrkowski w 1577 roku. Synodalne rozporządzenia miały na celu wprowadzenie jednolitej praktyki we wszystkich parafiach na ziemiach polskich¹⁹.

Pojęcie formy kanonicznej w obowiązującym kodeksie z 1983 roku

Kościół zawsze otaczał troską instytucję małżeństwa. Ustanowienie formy prawnej również wypływało z tej troski. Ten motyw podkreśla instrukcja *Matrimonium sacramentum* Kongregacji Doktryny Wiary:

świadcstwem tego rodzaju troski Kościoła o ochronę świętości chrześcijańskiego małżeństwa jest sama forma prawna, określająca sposób wyrażania zgody, a chociaż w minionych wiekach różne określały ją przepisy, to zawsze jednak postanawiano, by nie dopuszczać do małżeństw bez żadnej formy²⁰.

Kodeks Jana Pawła II wyodrębnił dwa jej rodzaje: zwyczajną i nadzwyczajną. Przez zwyczajną formę kanoniczną należy rozumieć zachowanie warunków ściśle określonych w kan. 1108 KPK²¹. W sytuacji zwyczajnej wymaga się zatem

17 Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne*, s. 175.

18 Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne*, s. 176.

19 Por. P. Gajda, *Prawo małżeńskie*, s. 169.

20 Kongregacja Doktryny Wiary, *Matrimonium sacramentum. O małżeństwach mieszanych*, 18.03.1966, w: *Małżeństwa mieszane*, red. Z. J. Kijas, Kraków 2000, s. 97.

21 „§ 1. Tylko te małżeństwa są ważne, które zostają zawarte wobec asystującego miejscowego ordynariusza albo proboszcza, albo wobec kapłana lub diakona delegowanego przez jednego z nich; a także wobec dwóch świadków, według zasad wyrażonych w następnych

spełnienia warunków określonych prawem. Małżeństwo jest ważne tylko wtedy, gdy zawiera się je przed miejscowym ordynariuszem lub proboszczem. Świadek urzędowy, zwany w kanonistyce również kwalifikowanym, którego obecność fizyczna jest obowiązkowa, pyta nowożeńców o zgodę i przyjmuje ją w imieniu Kościoła. Duchowny w ten sposób spełnia rolę aktywną, gdyż zaprasza nupturientów do zewnętrznego wyrażenia aktu zgody małżeńskiej²². Świadek ten musi być świadomy swojej czynności. Gdyby nie zdawał sobie sprawy z tego, co się dzieje, lub nie słyszał, lub nie rozumiał, co nupturienti mówią, taka asystencja jest nieważna²³. Miejscowy ordynariusz i proboszcz ważnie błogosławią małżeństwa w obrębie swojego terytorium, pierwszy z nich w granicach całej diecezji, drugi na terenie swojej parafii.

Do zachowania formy prawnej konieczna jest także obecność dwóch świadków. W odróżnieniu od świadka kwalifikowanego świadkowie zwyczajni nie muszą podejmować żadnego specjalnego działania. Kanon 1108 nie odnosi się do płci, wieku ani wyznania świadka. Nie precyzuje także tego, jakimi zdolnościami winien wyróżniać się świadek zwyczajny, dlatego przyjmuje się, że wystarczająca jest jasność umysłu (używanie rozumu)²⁴. Funkcję świadka ważnie spełnia osoba ochrzczona lub nieochrzczona, nawet niepełnoletnia, byleby w razie wątpliwości co do zwarcia związku małżeńskiego mogła o nim zaświadczyć. Świadkom do ślubu stawia się mniejsze wymagania niż świadkom do chrztu, ale winno się wybierać osoby o odpowiednich kwalifikacjach moralnych²⁵. Ważny w tej kwestii jest dokument Papieskiej Rady do spraw Rodziny *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*, który zachęca do tego, aby świadkowie małżeństwa nie tylko potwierdzali ważność aktu prawnego, ale jako reprezentanci wspólnoty chrześcijańskiej uczestniczyli w akcie sakramentalnym²⁶. Wskazane jest zatem, aby w doborze świadków

kanonach i z uwzględnieniem wyjątków, o których w kan. 144, 1112, § 1, 1116 i 1127, §§ 2–3. § 2. Za asystującego przy zawieraniu małżeństwa uważa się tylko tego, kto jest obecny i pyta nowożeńców, czy wyrażają zgodę i przyjmuje ją w imieniu Kościoła” (KPK, kan. 1108 § 1 i 2).

22 Por. J. Hervada, *Małżeństwo*, w: *Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 834.

23 Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne*, s. 177.

24 Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne*, s. 834.

25 Por. P. Gajda, *Prawo małżeńskie*, s. 159.

26 Pontificium Consilium pro Famiglia, *Preparazione al sacramento del matrimonio*, 13.05.1996, Milano 1996; tekst polski: *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*, w: *W trosce o dobro małżeństwa i rodziny. Dokumenty Papieskiej Rady ds. Rodziny*, red. M. Brzeziński, t. 1, Lublin 2010, s. 175–205.

kierować się ich życiem moralnym, a zatem także możliwością przystąpienia przez nich do sakramentów świętych. Właściwy dobór świadków świadczy o prawidłowym duszpasterskim przygotowaniu nupturientów do zawarcia sakramentu małżeństwa.

Obowiązywalność formy kanonicznej w Kościele katolickim wynika z kanonów 1117 KPK oraz 834 § 1 KKKW. Obowiązku zachowania tej normy podlegają osoby ochrzczone w Kościele katolickim oraz te, które przyjęły chrzest w akatolickiej wspólnotcie, i zostały do niego przyjęte. Trzeba zauważyć, że zgodnie z nowelizacją wynikającą z dokumentu *Omnia in mentem* Benedykta XVI także te osoby, które z Kościoła katolickiego wystąpiły formalnym aktem, są zobowiązane do zachowania formy kanonicznej przy zawieraniu małżeństwa. Przed tymi zmianami forma prawna ich nie obowiązywała²⁷.

Warto podkreślić, że nie ma możliwości udzielenia dyspensy od formy kanonicznej w przypadku, gdy obie strony są katolikami. Odpowiedź Papieskiej Komisji Autentycznej Interpretacji Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1985 roku co do tego, czy biskup diecezjalny poza niebezpieczeństwem śmierci, zgodnie z kan. 87 § 1, może dyspensować od formy kanonicznej małżeństwa dwojga katolików, była negatywna. Takiej dyspensy, gdyby zaistniała konieczność, może udzielić tylko Stolica Apostolska, a dokładnie Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów²⁸.

Władzę delegowania do asystowania przy zawieraniu małżeństwa posiada miejscowy ordynariusz lub proboszcz w granicach swojego terytorium, tak długo, jak pełni swój urząd²⁹. Duchowni legalnie błogosławią związki małżeńskie, jeśli otrzymali delegację od jednego z nich. Jest ona konieczna, aby duszpasterze, którzy nie mają tej władzy z urzędu, mogli ważnie asystować przy zawieraniu małżeństwa na terenie delegującego. Wyróżnia się dwa rodzaje tego typu delegacji. Może być ona ogólna (*delegatio generalis*) i szczególna (*delegatio specialis*). Pierwsza upoważnia do błogosławienia wszystkich małżeństw zawieranych na terenie danej parafii, druga uprawnia do asystowania tylko przy tych wcześniej określonych³⁰.

27 Por. T. Jakubiak, *Procedury kanoniczne zmierzające do stwierdzenia stanu wolnego*, „Ius Matrimoniale” 24 (2013) nr 18, s. 45.

28 Por. M. Saj, *Zawarcie małżeństwa z niewierzącym lub niepraktykującym*, w: *Kanoniczno-liturgiczne aspekty zawierania małżeństw mieszanych i im podobnych*, red. U. Nowicka, Warszawa 2014, s. 36.

29 Por. KPK, kan. 1111 § 1.

30 Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne*, s. 179.

Obok formy zwyczajnej prawodawca kościelny przewidział nadzwyczajną formę zawarcia małżeństwa. Jej zastosowanie możliwe jest tylko w sytuacji koniecznej, jaką jest nieobecność świadka kwalifikowanego. Kodeks stwierdza, że „jeśli osoba, zgodnie z przepisem prawa, kompetentna do asystowania jest nieosiągalna lub nie można się do niej udać bez poważnej niedogodności, kto chce zawrzeć prawdziwe małżeństwo, może je ważnie i godziwie zawrzeć wobec samych świadków”³¹.

Kanon 1116 podaje dwa przypadki, w których można zastosować tę formę. Jest to niebezpieczeństwo śmierci oraz, poza niebezpieczeństwem śmierci, jeśli roztropnie stwierdzi się, że nieobecność świadka potrwa przynajmniej miesiąc. Wystarczy, że *periculum mortis* dotyczy jednej osoby. Ustawodawca przez osobę kompetentną do asystowania rozumie świadka urzędowego, którym jest ordynariusz, proboszcz lub duchowny delegowany przez jednego z nich. Jego miesięczna nieobecność musi być pełna i ciągła. Czas ten można zacząć liczyć od momentu, gdy wszystko przygotowano do ślubu, a brak tylko świadka urzędowego. Trzeba mieć moralną pewność, że świadek jest fizycznie nieobecny. Jako fizyczną nieobecność świadka można zakwalifikować również niemożność udania się po niego lub jego sprowadzenia bez poważnej niedogodności. Kościół nie chce pozbawiać łaski sakramentalnej swoich wiernych w okolicznościach nadzwyczajnych, dlatego ustanowił formę nadzwyczajną³².

Gdyby był osiągalny inny duchowny nieposiadający delegacji, można by było go zaprosić, aby był obecny przy zawieraniu małżeństwa, jednak z zachowaniem zasady ważności małżeństwa wobec samych świadków. Taki kapłan nie tylko będzie przewodniczyć liturgii sakramentalnej, ale przeprowadzi *examen sponsorum* i udzieli dyspensy od przeszkód małżeńskich³³.

Forma kanoniczna a zawarcie małżeństwa mieszanego

Ustawodawca kościelny w kan. 1127 KPK odnoszącym się do formy zawierania małżeństw mieszanych stwierdza, że należy postępować zgodnie z kan. 1108, w którym zostało wyjaśnione, czym jest zwyczajna forma kanoniczna. Gdy strona katolicka zawiera małżeństwo ze stroną akatolicką obrządku wschodniego, forma kanoniczna jest wymagana *ad licitatem*, zaś *ad validitatem*

31 KPK, kan. 1116 § 1.

32 Por. W. Góralski, *Małżeństwo kanoniczne*, s. 269.

33 Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne*, s. 179.

jest konieczny udział świętego szafarza³⁴. Przepis tego kanonu nawiązuje do dekretu *Crescens matrimoniorum* Kongregacji Kościołów wschodnich z dnia 22 lutego 1967 roku, w którym postanowiono, że zachowanie formy kanonicznej jest konieczne tylko do godziwości, jeżeli chodzi o konsens małżeński strony katolickiej z niekatolicką, należącą do któregoś z Kościołów wschodnich³⁵. Ponadto w dołączonej klauzuli określono, że do ważności małżeństwa wymaga się *interventus ministri sacri*, a więc nie tylko obecności kapłana, lecz także aktywnego udziału, wyrażającego się w udzieleniu przez niego błogosławieństwa. Inaczej rzecz ma się, jeżeli strona katolicka decyduje się na zawarcie małżeństwa ze stroną akatolicką, która nie należy do obrządku wschodniego: wtedy ważność małżeństwa uzależnia się od obowiązku zachowania formy kanonicznej.

Przepisy dotyczące formy kanonicznej wynikają z prawa kościelnego, dlatego też strona katolicka ma możliwość uzyskania dyspensy od obowiązku jej zachowania. Taką możliwość dyspensowania wprowadził po raz pierwszy Paweł IV w motu proprio *Matrimonia mixta*³⁶. Prawo udzielenia dyspensy od formy kanonicznej posiada ordynariusz miejsca strony katolickiej po skonsultowaniu sprawy z ordynariuszem miejsca zawarcia małżeństwa. Wydanie przez niego dyspensy jest związane niejako z kanonizacją każdej innej publicznej formy zawarcia małżeństwa, którą w ten sposób dopuszcza³⁷. Zapis kodeksowy mówi o publicznym charakterze innej formy. Małżeństwo mieszane nie może więc zostać zawarte potajemnie wobec samych tylko narzeczonych, którzy sami składają i przyjmują przysięgę małżeńską. Publiczna forma zakłada zawarcie małżeństwa w akatolickiej wspólnoty. Nie jest to jednak jedyna możliwa opcja. Kościół akceptuje również formę cywilną, przez którą rozumie zawarcie małżeństwa przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego bądź konsulem. Należy zauważyć, że publiczny charakter formy wyraża się w obecności przynajmniej dwóch świadków (*unus testis – nullus testis*)³⁸. Ważność związku małżeńskiego

34 KPK, kan. 1127 § 1.

35 Por. E. Przekop, *Małżeństwa mieszane*, „Biuletyn Ekumeniczny” 18 (1989) nr 2, s. 14–15.

36 Por. E. Przekop, *Małżeństwa mieszane w Kodeksie Jana Pawła II*, „Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku” 11 (1985) nr 4, s. 21.

37 Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne*, s. 175.

38 Por. L. Adamowicz, *Wybrane problemy prawa małżeńskiego w kontekście emigracji w wielokulturowej Europie*, „Roczniki Nauk Prawnych” 19 (2009) nr 2, s. 156.

uzależniona jest więc od formy publicznej³⁹. Małżeństwo z chwilą zawarcia go według innej formy publicznej staje się sakramentalne i nierozzerwalne⁴⁰. Istnieje zatem słuszne domniemanie, że zaistniał węzeł małżeński, chyba że kościelne postępowanie procesowe wykaże co innego.

Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski wskazuje na trzy możliwe formy zawarcia małżeństwa pod warunkiem, że nupturienci otrzymają dyspensę. Na pierwszym miejscu stawia formę zawarcia małżeństwa w Kościele lub wspólnocie kościelnej strony akatolickiej, w czym wyraża się postawa ekumeniczna Kościoła katolickiego oraz szacunek dla innych wspólnot religijnych. W ten sposób podkreśla się, że małżeństwo jest instytucją prawa Bożego. Przyszli małżonkowie mogą zdecydować się także na zawarcia związku małżeńskiego w urzędzie stanu cywilnego bądź w gronie rodzinnym, w formie religijnej, jednak zawsze w obecności dwóch świadków⁴¹.

Za udzieleniem dyspensy muszą przemawiać słuszne argumenty, o czym mówi kan. 90 § 1 KPK. Zgodnie z tym przepisem ustawodawca kościelny nie może dyspensować bez słusznej i racjonalnej przyczyny oraz bez wcześniejszego uwzględnienia okoliczności przypadku. W przeciwnym razie dyspensa będzie niegodziwa albo nieważna. Niektórzy kanoniści uważają, że poważnych trudności nie wolno utożsamiać z *causa iusta et rationabilis*. Ich zdaniem w odniesieniu do dyspensy od formy kanonicznej prawodawca domaga się przyczyny o większym ciężarze gatunkowym⁴². Gdy brak uzasadnionych przyczyn, ordynariusz miejsca niekoniecznie musi się zgodzić na zawarcie małżeństwa mieszanego, dyspensując od formy prawnej. W zależności od różnych okoliczności związanych ze związkiem małżeńskim strony katolickiej z akatolicką mogą wystąpić pewne trudności, które nie pozwalają na zastosowanie formy kanonicznej. W takich sytuacjach należałoby się przychylić do prośby nupturientów, aby mogli zawrzeć małżeństwo według innej formy publicznej. Słusznym powodem udzielenia dyspensy jest sprzeciw akatolika na

39 Por. T.P. Doyle, *Marriage*, w: J.A. Coriden, T.J. Green, D.E. Heintschel, *The code of canon law. A text and commentary*, New York 2000, s. 805.

40 Por. E. Przekop, *Małżeństwa mieszane*, s. 21.

41 Zob. Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim*, 5.09.1986, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966–1993*, red. C. Krakowiak, L. Adamowicz, Lublin 1994, s. 210; Konferencja Episkopatu Polski, *Dekret ogólny o przeprowadzeniu rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi przed zawarciem małżeństwa kanonicznego*, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 31 (2019), s. 45, nr 92.

42 W. Góralski, *Małżeństwo kanoniczne*, s. 312.

zawarcie małżeństwa w rycie katolickim lub w świątyni katolickiej. Ponadto inną okolicznością, która może zostać uznana przez władzę kościelną za zasadną, aby dokonać rozluźnienia prawa w tej materii, jest pokrewieństwo, powinowactwo czy jakaś bliska relacja przyjacielska strony niekatolickiej z jej duszpasterzem⁴³. Gdyby stronę katolicką miały spotkać poważne problemy, wynikające z zawarcia małżeństwa według formy kanonicznej w środowisku niekatolickim (np. w rodzinie małżonka niekatolickiego), można by również udzielić dyspensy.

W polskim Kościele nie zadarza się, by katolicki świadek urzędowy był nieobecny, jednak gdyby taka sytuacja zaistniała, mogłaby stać się wystarczającą przyczyną do uzyskania dyspensy⁴⁴. Każda sytuacja jest rozważna osobno, a udzielenie dyspensy musi zostać poparte racjonalnym uzasadnieniem proszących o nią.

Należy wziąć pod uwagę, że niektóre z Kościołów lub wspólnot nakładają na swoich członków obowiązek zachowania ich własnej formy małżeńskiej, co nie może stać się jednak głównym powodem do automatycznego udzielenia dyspensy od katolickiej formy prawnej⁴⁵.

Pozostaje jeszcze kwestia dyspensy od formy kanonicznej udzielonej stronie katolickiej, która chce wejść w związek małżeński ze stroną prawosławną. Wówczas kontrahenci winni zawrzeć małżeństwo według rytu świętego w Cerkwi. Jeżeli się to nie dokona, ich umowa małżeńska, czy to wyrażona wobec urzędnika czy jakiegokolwiek innego ministra niekatolickiego nieposiadającego święceń kapłańskich, będzie dla Kościoła prawosławnego nieważna⁴⁶.

Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski stwierdza, że taką dyspensę trzeba uważać za rzecz wyjątkową i że powinno się jej udzielać tylko wtedy, gdy zachowanie formy kanonicznej jest moralnie niemożliwe⁴⁷. Restrykcyjne wyrażenia, które pojawiają się w przywołanej instrukcji, świadczą o tym, że w wielu wypadkach dyspensa nie zostanie wydana. Warto jednak zauważyć, że tekst instrukcji pochodzi z 1986 roku, kiedy to w Polsce małżeństwa mieszane

43 Por. T. Rozkrut, *Małżeństwo mieszane*, s. 126.

44 Por. T. P. Doyle, *Marriage*, s. 805.

45 Por. J. Krzywda, *Ewolucja zasad i norm dotyczących małżeństw mieszanych w świetle wymogów Kodeksu Prawa Kanonicznego Kościoła Katolickiego*, w: *Małżeństwa mieszane*, red. Z. J. Kijas, Kraków 2000, s. 90.

46 Por. E. Przekop, *Małżeństwa mieszane*, s. 22–23.

47 Zob. Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa*, s. 204.

były zawierane w Kościele katolickim sporadycznie. Od tego czasu rozumienie pewnych okoliczności uległo zmianie. Warto na końcu zaznaczyć, że przekonanie, które pojawia się w gremiach niekatolickich, że ordynariusze katolicy niezbyt chętnie udzielają dyspensy od formy prawnej, jest nieprawdziwe⁴⁸.

Ustawodawca kościelny wśród różnych regulacji związanych z formą kanoniczną zabronił stosowania innego religijnego obrzędu w celu wyrażenia lub odnowienia konsensu małżeńskiego⁴⁹. Zgoda małżeńska (*consensus matrimonialis*) odgrywa zasadniczą rolę przy zawieraniu małżeństwa – jest przyczyną sprawczą⁵⁰. W niej wyraża się również umowa, która zawiązuje się między małżonkami. Dlatego dwukrotne lub nawet kilkakrotne jej powtarzanie jest prawnie zabronione zarówno ze względów doktrynalnych, jak i pastoralnych. Raz wyrażona zgoda nie powinna być powtarzana i odnawiana. Ustawodawca w tym przepisie wyraził więc troskę o jej jedność oraz obawę o indyferentyzm religijny⁵¹.

Zakaz dotyczy podwójnego lub równoczesnego ślubu⁵². Obrzęd podwójny polega na tym, że kontrahenci najpierw zawierają małżeństwo wobec duchownego katolickiego, a następnie odnawiają je przed ministrem akatolickim. Sytuacja odwrotna również jest niewłaściwa. Poprzedzenie katolickiego obrzędu liturgicznego inną formą składania i przyjmowania przysięgi jest niedopuszczalne. Zabrania się także takiego obrzędu zawarcia małżeństwa, w którym asystujący katolicki i szafarz niekatolicki, stosując równocześnie własny obrzęd, pytają strony o wyrażenie zgody małżeńskiej⁵³. Interwencja dwóch duchownych, choćby była poparta ważnymi względami ekumenicznymi, nigdy nie powinna mieć miejsca. Zakaz ten nie dotyczy ceremonii cywilnych, które poprzedzałyby zawarcie małżeństwa według formy kanonicznej lub miałyby miejsce po nim, w tych państwach, gdzie wymaga tego prawo świeckie⁵⁴.

Dozwolona jest obecność duchownego niekatolickiego w czasie celebracji sakramentu małżeństwa po skonsultowaniu tego przez duszpasterza

48 Por. W. Nast, *Spojrzenie na małżeństwo mieszane z perspektywy Kościoła ewangelicko-augsburskiego*, w: *Małżeństwa mieszane*, s. 52.

49 Por. KPK, kan. 1127§ 3.

50 Por. KPK, kan. 1057 § 1.

51 Por. W. Góralski, *Małżeństwo kanoniczne*, s. 316.

52 Por. E. Przekop, *Małżeństwa mieszane*, s. 23.

53 Por. KPK, kan. 1127§ 3.

54 Por. T.P. Doyle, *Marriage*, s. 805.

z ordynariuszem miejsca⁵⁵. Może on przeczytać słowo Boże czy też odmówić określoną modlitwę. Ponadto w odpowiednim momencie ma możliwość złożenia życzeń. To samo dotyczy duszpasterza katolickiego zaproszonego na ślub we wspólnocie akatolickiej. Wskazane jest, aby o swojej obecności na takiej uroczystości poinformował ordynariusza miejsca, gdyby występowało poważne niebezpieczeństwo zgorszenia.

Zdarza się często, że duchowni prawosławni nie uznają sakramentów udzielanych w Kościele katolickim i dlatego je powtarzają. Tak może być w przypadku chrztu świętego. Nie mają również całkowitej pewności, czy małżeństwo pobłogosławione przez duchownego katolickiego jest ważne. Z tego powodu powtarzają obrzęd według swojego rytu, którego zwieńczeniem jest kapłańskie błogosławieństwo i tzw. ukoronowanie małżonków. Z katolickiego punktu widzenia dopuszczalne jest, aby małżonkowie po zawarciu związku małżeńskiego w Kościele katolickim udali się do kapłana prawosławnego w celu uzyskania błogosławieństwa, pod warunkiem że nie będą ponawiali zgody małżeńskiej⁵⁶.

Podsumowanie

Od pierwszych wieków Kościół stał na straży świętości i nierozzerwalności małżeństwa. Potwierdzał na różne sposoby doniosłość wspólnoty małżeńskiej. Uczynił to również przez ustanowienie formy kanonicznej. O potrzebie jej wprowadzenia wiedzieli już ojcowie Kościoła, którzy wymagali, aby związki małżeńskie zwierane były za zgodą duchownych. Do soboru trydenckiego istniało przekonanie, że zawarcie małżeństwa powinno mieć charakter publiczny, co oficjalnie zostało potwierdzone w dekrete *Tamtesi*. Przepisy uściślające formę prawną wprowadził kodeks Pio-Benedyktyński, a kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku wyróżnił formę zwyczajną i nadzwyczajną zawierania małżeństwa. W tej pierwszej do ważności związku małżeńskiego konieczna jest obecność świadka urzędowego (ordynariusza lub proboszcza), jak również dwóch świadków zwyczajnych.

Forma kanoniczna odgrywa bardzo ważną rolę w Kościele katolickim. Od jej zachowania zależy ważność związku małżeńskiego. W kontekście małżeństwa mieszanego obowiązek ten nabiera szczególnego znaczenia.

55 J. Krzywda, *Ewolucja zasad i norm*, s. 89.

56 W. Góralski, *Małżeństwo kanoniczne*, s. 318.

Obowiązujące prawodawstwo kościelne zobowiązuje nupturientów, którzy chcą zawrzeć małżeństwo mieszane, aby uczynili to zgodnie z formą kanoniczną. W niektórych przypadkach prawo może zostać rozluźnione, jeśli występują słuszne racje. Wówczas ordynariusz miejsca ma władzę dyspensowania od zachowania formy kanonicznej. Ustawodawca kościelny zabrania natomiast stosowania innego obrzędu religijnego w celu ponownego wyrażania lub odnawiania zgody małżeńskiej.

Bibliografia

- Adamowicz L., *Wybrane problemy prawa małżeńskiego w kontekście emigracji w wielokulturowej Europie*, „Roczniki Nauk Prawnych” 19 (2009) nr 2, s. 151–163.
- Doyle T.P., *Marriage*, w: J. A. Coriden, T. J. Green, D. E. Heintschel, *The code of canon law. A text and commentary*, New York 2000, s. 737–833.
- Gajda P., *Prawo małżeńskie Kościoła katolickiego*, Tarnów 2013.
- Góralski W., *Małżeństwo kanoniczne*, Warszawa 2011.
- Hervada J., *Małżeństwo*, w: *Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 780–873.
- Jakubiak T., *Procedury kanoniczne zmierzające do stwierdzenia stanu wolnego*, „Ius Matrimoniale” 24 (2013) nr 18, s. 25–72.
- Kodeks kanonów Kościołów wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, Lublin 2002.
- Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 r. Zaktualizowany przekład na język polski, zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski*, Poznań 2022.
- Kolańczyk K., *Prawo rzymskie*, Warszawa 2000.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Dekret ogólny o przeprowadzeniu rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi przed zawarciem małżeństwa kanonicznego*, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 31 (2019), s. 27–49.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim*, 5.09.1986, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966–1993*, red. C. Krakowiak, L. Adamowicz, Lublin 1994, s. 247–262.
- Kongregacja Doktryny Wiary, *Matrimonium sacramentum. O małżeństwach mieszanych*, 18.03.1966, w: *Małżeństwa mieszane*, red. Z. J. Kijas, Kraków 2000, s. 97–101.

- Krzywda J., *Ewolucja zasad i norm dotyczących małżeństw mieszanych w świetle wymogów Kodeksu prawa kanonicznego Kościoła Katolickiego*, w: *Małżeństwa mieszane*, red. Z. J. Kijas, Kraków 2000, s. 75–93.
- Nast W., *Spojrzenie na małżeństwo mieszane z perspektywy Kościoła ewangelicko-augsburskiego*, w: *Małżeństwa mieszane*, red. Z. J. Kijas, Kraków 2000, s. 49–54.
- Pal M., *Mixed marriages in the canonical legislation: A brief survey*, „*Iura Orientalia*” 3 (2007), s. 119–139.
- Pawluk T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Prawo małżeńskie*, t. 3, Olsztyn 1984.
- Pontificium Consilium pro Familia, *Preparazione al sacramento del matrimonio*, 13.05.1996, Milano 1996; tekst polski: *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*, w: *W trosce o dobro małżeństwa i rodziny. Dokumenty Papieskiej Rady ds. Rodziny*, red. M. Brzeziński, t. 1, Lublin 2010, s. 175–205.
- Przekop E., *Małżeństwa mieszane*, „*Biuletyn Ekumeniczny*” 18 (1989) nr 2, s. 7–26.
- Rozkrut T., *Małżeństwo mieszane w pluralistycznym społeczeństwie. Zagadnienia prawnoduszpasterskie*, w: *Emigracja wyzwaniem duszpasterskim dla Kościoła w Polsce*, red. M. Zając, Lublin 2009, s. 111–130.
- Saj M., *Zawarcie małżeństwa z niewierzącym lub niepraktykującym*, w: *Kanoniczno-liturgiczne aspekty zawierania małżeństw mieszanych i im podobnych*, red. U. Nowicka, Warszawa 2014, s. 23–39.

Abstrakt

Analiza formy kanonicznej w kontekście małżeństwa mieszanego

Małżeństwo zostało zamierzone przez samego Boga, jako jedna z dróg, w celu doprowadzenia ludzkości do zbawienia. Fundamentalny i niezbywalny charakter tej instytucji został potwierdzony przez Kościół. Już od pierwszych wieków jego istnienia krystalizowały się przepisy regulujące zawieranie małżeństw. Z czasem wykształciła się spójna procedura, której zachowanie jest nieodzowne do ważności i godziwości sakramentalnego związku małżeńskiego. W kanonistyce określa się ją mianem formy kanonicznej. Zwyczajna forma zawarcia małżeństwa, o której mowa w kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku (kan. 1108), ma chronić świętość i nierozzerwalność przymierza małżeńskiego. Z tej formy zawierania małżeństwa Kościół nigdy nie zwalnia katolików. Prawodawstwo kościelne zobowiązuje do niej także tych, którzy chcą zawrzeć małżeństwo mieszane, w którym jedna ze stron

jest ochrzczona, ale przynależy do Kościoła bądź Wspólnoty niemającej pełnej jedności z Kościołem katolickim. Jedynie, gdy wystąpi słuszna racja, udziela się dyspensy od wypełnienia tego obowiązku.

Słowa kluczowe: forma kanoniczna, małżeństwo, małżeństwo mieszane, kodeks prawa kanonicznego

.....

Abstract

Analysis of the canonical form in the context of mixed marriage

Marriage was intended by God himself to be one of the ways to lead mankind to salvation. The fundamental and inalienable nature of this institution has been affirmed by the Church. From the very first centuries, the rules governing the contracting of marriages began to crystallize. Over time, a coherent procedure emerged, the observance of which is indispensable for the validity and dignity of sacramental marriage. In canon studies, this is referred to as the canonical form. The ordinary form of marriage, mentioned in the 1983 Code of Canon Law (canon 1108), is intended to protect the holiness and indissolubility of the marriage covenant. The Church never exempts Catholics from this form of marriage. Ecclesiastical legislation also requires this form for those who wish to enter into a mixed marriage in which one of the parties is baptised but belongs to the Church or to a community that is not in full communion with the Catholic Church. Only if there is a legitimate reason, a dispensation is granted to fulfil this obligation.

Keywords: canonical form, marriage, mixed marriage, Code of Canon Law